

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Gölmarmara Halime Hatun Vakfı

The Foundation of Halime Hatun at Gölmarmara District

Hanife ALACA^{a*}

^a Dr. Öğretim Üyesi, Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Batman / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-8243-7278

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Haziran 2020

Kabul tarihi: 12 Temmuz 2020

Anahtar Kelimeler:

Halime Hatun,
Vakıf,
Manisa,
Gölmarmara,
Cami

ARTICLE INFO

Article History:

Received June 22, 2020

Accepted July 12, 2020

Keywords:

Halime Hatun,
Foundation,
Manisa,
Gölmarmara,
Mosque

ÖZ

Halime Hatun, Manisa'da doğan, III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'in dayesidir. Manisa'ya bağlı Marmara Kasabası'nda cami, medrese, şadırvan, mektep, han, kütüphane, çeşme ve imaret yaptırmıştır. Bu çalışmanın konusunu Halime Hatun külliyesini oluşturan kurumlar, bu kurumlarda yer alan vakıf görevlileri, bu görevlilere ödenen ücretler oluşturmaktadır. Ayrıca vakıf görevlilerinin yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükler ile birlikte vakfın gelir ve giderleri de bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Halime Hatun Vakfiyesi, III. Mehmed dönemine ait olup, evası-ı Rebiülahir H.1011 M.1602/1603) tarihlendirilmiştir. Çalışmamızın ana kaynağını Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 582 numaralı vakfiye defterinin 265-269 sayfaları oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Halime Hatun was the wet-nurse of Şehzade (prince) Mehmet who was born in Manisa as son of sultan Murad III. Halime Hatun built a mosque, madrasa, social complex, water tank with a fountain, school, inn, library, fountain and poorhouse in the Marmara Town of Manisa. The subject of this study is about the institutions that form the Halime Hatun foundation, the foundation officers, the officers' wage and obligations, and the income and expenses of the foundation. Halime Hatun Foundation belongs to Mehmed III period and it is dated to 1011 AH (1602 / 1603 CE). The main source of our study is 265-269 pages of the foundation book No. 582 in the Archive of the General Directorate of Foundations.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: h.alaca67@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

The subject of this research is The Foundation of Halime at the district of Gölmarmara. The founder of the Foundation of Halime Hatun is the woman whose name was given to the foundation, "Halime Hatun". The daughter of Abdurrahman. It was known that she was born in the village of Ozanca which was in the district of Gölmarmara. She was the wet-nurse of Prince Mehmed (Mehmed the Third). Wet nurses were the concubines who were kept or purchased to breastfeed the sultan's children. Halime Hatun, being a woman of the Ottoman palace, was educated in Harem and after being given various duties in the palace, was paired in marriage to Lala (teacher for the Prince) Mehmet Pasha, in accordance with the procedure that mandates marriage with state officials as a tradition. It is understood that she was one of the important figures reflecting the institutional character of the Harem in her period.

The place where Halime Hatun was born and introduced into the Palace was the town of Gölmarmara of Manisa province. Gölmarmara is 60 km from Manisa city center, situated on the eastern slope of Marmara mountain, 12 km from the Lake Marmara and 250 meters above sea level.

The purpose of this study is to examine in detail, the complex contracted by Halime Hatun, in line with the information on the pages 265-269 of the foundation book number 582 in the archives of the General Directorate of Foundations. The institutions that make up the Halime Hatun complex, the foundation officers in these institutions, the wages paid to these officers will be examined. In addition, the obligations that the foundation officers were obliged to carry out and the income and expenses of the foundation also constitute the subject of this study. Thus, the effects of this complex on the social structure of the city will be revealed.

On the flip side, the foundations had an important place in the Islamic states and societies. The word "foundation" (wakf in Arabic) literally means to stop, to suspend, to retain, and as a term, it meant the allocation of any property by its owner for a religious, social and charity causes. We can see that foundations were established by their beneficiaries as an investment to the afterlife, including charity works, building of the fountains for water requirements or distributing food and clothing to the poor. The foundations were essentially built to meet the needs of the poor in order to obtain religious gains. The foundation certificate-charter are the documents that are certified by the judges (Islamic judges), which include the characteristics of the goods donated and the conditions for how these donations are to be used.

Foundations played an important role in the fulfillment of many religious, cultural, social and economic services in Islamic states and societies. Therefore, it is known that the institution of foundations has a very important place in the history of Islamic states. The Ottomans, who further developed the Turkish-Islamic state tradition by incorporating foundations, adapted this tradition into the conditions of their era. Foundations turned into the most important institutional structures of the state in the fifteenth and sixteenth centuries. As such, many rulers, scholars and wealthy individuals including the sultan and the state executives have established their own foundations and played important roles in maintaining the social, religious and educational fabric of the society.

The institutions that make up the foundation were generally divided into two groups, namely the charitable establishments and the goods that are donated for the use of the society. The charitable establishments include mosques, madrasah, schools, masjids, lodges, bridges, soup kitchens, libraries, guesthouses, fountains, hospitals, thus the establishments that are beneficial to the society. The goods donated on the other hand are sources that generate income for foundations such as lands, buildings and cash. According to this, the institutions that make up the Foundation of Halime Hatun included mosques, schools, shrines, religious schools, inns, soup kitchens, fountains, prayer houses, fountain and pools. The donated goods on the other hand consisted of an inn, a shop, a bakery, a coffee house, a garden, houses, lands and cash collected.

The religious institutions and educational institutions at the Foundation of Halime Hatun included mosques, various schools, and prayer houses. Socio-cultural institutions consisted of soup kitchens, fountains, pool and donated books. The economic institutions of the foundation were shops, bakeries, coffee shops, gardens, houses, lands and the ten thousand gold coins donated by Halime Hatun herself.

There were many employees in the foundation of Halime Hatun. Among these were the trustees who were primarily responsible for foundation affairs. Other officials included preachers, imams, narrators of Mohammed's sayings, muezzins, describers, trustees, cooks, sheikhs, servants, clerks, stewards, butlers, bread makers, etc.

Personnel wages constitute the main expenses of the Foundation of Halime Hatun. Foundations, important institutions for social needs, used to allocate a certain amount of money for this purpose. In the Halime Hatun Foundation, an annual campaign of shoe donations were established for the poor during the Ramadan every year. The foundation also organized religious ceremonies on religious days. Besides, in the month of Muharram every year, two cauldrons of ashoura were cooked in memory of Karbala martyrs and distributed to the poor. For this, one thousand five hundred coins were spared from the Halime Hatun Foundation every year. Again in Rabia month every year, it was obligatory to organize various religious practices.

As a result, Halime Hatun established a foundation consisting of a mosque, a madrasah, a fountain, a school, an inn, a library, and a soup kitchen. It has been observed that people benefited directly from this foundation.

This foundation which was established in Manisa has undertaken an important task in the social and economic development of the city. Both the employment of employees of the foundation institutions and the distribution of meals cooked to the poor, guests and foundation employees contributed to the social and economic development of the city.

The foundation has lost many of its charities in time and the only remaining establishments are the mosque, madrasah and soup kitchen. The madrasah and soup kitchen have undergone substantial changes through time.

Giriş

Halime Hatun vakfının banisi, Abdurrahman kızı Halime Hatun'dur. Gölarmara'ya tabi Ozanca köyünde doğduğu bilinmektedir. Şehzade Mehmed'in dayesidir (Bilgicioğlu, 1997, s. 338). Daye, bilindiği üzere padişahın çocuklarına süt emzirmek için tutulan veya satın alınan cariyelerdir (Uluçay, 1992, s. 138). Osmanlı Saray kadınlarından olan Halime Hatun (Uluçay, 1992, s. 139), Harem'de eğitim görmüş ve burada muhtelif vazifeler aldıktan sonra, gelenek icabı devlet görevlileri ile evlendirme usulü gereğince Lala Mehmet Paşa ile evlenmiş, devrindeki Harem'in kurumsal hususiyetini yansıtan örnek simalarından birisi olmuştur.

Halime Hatun'un doğduğu ve Saray'a dahil olduğu yer Manisa'nın Gölarmara kasabasıdır. Manisa iline bağlı Gölarmara, Manisa'ya 60 km mesafede, Marmara dağının doğu yamacında, Marmara gölüne 12 km uzağında ve deniz seviyesinden 250 metre yükseklikte bulunmaktadır. Gölarmara sırasıyla Lidya, Pers, İskender İmparatorluğu, Bergama, Roma hâkimiyetinde kalmıştır. Osmanlı öncesi Saruhanoğulları elinde bulunan Manisa, Hızır Şah tarafından 1389-1390 yıllarında Yıldırım Bayezid'e teslim edilmiş ve böylece Gölarmara ve çevresi Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir (Emecen, 2009, s. 172). Ancak, tekrar Hızır Bey'in kontrolüne geçen Manisa, 1415 yılında Yıldırım Bayezid'in oğlu Çelebi Mehmed tarafından kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır (Uzunçarşılı, 1982, s. 351).

Vakıflar, İslam devlet ve toplumlarında önemli bir yere sahip kurumlardır. Vakıf, sözlük anlamı olarak durmak, durdurmak, alıkoymak anlamına gelmekte olup, terim olarak ise, bir mal sahibinin dini, içtimâî ve hayrî bir amaçla ebediyen malını bu yola tahsis etmesi demektir (Yediyıldız, 2012, s. 479). Vakıf sahiplerinin ölümden sonraki hayatlarının temini için bir takım hayır işlerini yani su ihtiyacı için çeşmelerin yapılması ya da fukaraya yiyecek ve giyecek dağıtmak gibi hayır amaçlı vakıf kurduğu görülmektedir (Barkan, 1942, s. 294). Vakfın, Allah rızası için yoksul ve fakir insanların ihtiyaçlarını karşılamak yani insana ve topluma hizmet için kurulduğu söylenebilir (Köprülü, 1942, s. 5). Vakfiye ise vakfedilen malların vasıfları ve bu malların vakfedilme şartlarını içeren, kadı tarafından tasdik edilen belgelerdir (Kütükoğlu, 1998, s. 359).

İslam devlet ve toplumlarında dini, kültürel, sosyal ve iktisadi pek çok hizmetin yerine getirilmesinde vakıflar önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle, vakıf kurumunun İslam devletleri tarihinde çok önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir.

Türk-İslam devletler geleneğini bünyesinde barındırarak daha da geliştiren Osmanlılar vakıfları da zamanın şartlarına uyarlayarak XV. ve XVI. yüzyıllarda devletin en önemli kurumsal yapıları haline dönüştürmüştür. Öyle ki bizzat padişah ve devletin ileri gelenleri başta olmak üzere birçok yönetici ve ilmiye sınıfından olanlar ve varlıklı insanlar, vakıf kurarak, toplumun sosyal, dinî ve eğitim kurumlarının yaşatılmasında ve varlıklarını sürdürmesinde önemli rol oynamışlardır. Hatta ilk Osmanlı hükümdarlarından Sultan Orhan'ın İznik'te bir medrese inşa ettirdiğini ve ihtiyaçları için zengin gelirler vakfettiği bilinmektedir (Berki, 1962, s. 127).

Bu çalışmada Halime Hatun tarafından "Vilâyet-i Anadolu'da Kasaba-i Marmara"da kurulan vakıf müessesesi üzerinde durularak, vakfiyede yer alan kayıtlar ışığında Osmanlı dönemi vakıf kurumu işleyişi hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Halime Hatun Vakfiyesi

Halime Hatun Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 582 numaralı defterin 265-269 sayfaları arasında yer almaktadır. Vakfi oluşturan yapıların ne zaman inşa edildiği konusunda kitabe bulunmadığından tam olarak hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir (Özku,

1991, s. 134). Ancak vakfiyenin H. 1011 (M.1602/1603) tarihlenmiş olması bize vakfın kuruluşu hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Vakfiyede, vakfı oluşturan yapılar, bu yapıların işlevleri, burada çalışanların görevleri, bu görevler karşılığında aldıkları ücretler belirtilmiştir. Bunların yanı sıra, vakıfların ihtiyaçlarını karşılamak üzere Marmara Kasabası'nda sebze bahçeleri ve evler, İzmir'de evler ve araziler ve çeşitli mülklerin akar olarak vakfedildiği de görülmektedir. Diğer taraftan Halime Hatun'un para da vakfettiği de görülmektedir.

Vakfi Meydana Getiren Kurumlar

Genel olarak vakıf müessesat-ı Hayriye (müstegallat ya da müsakkafat) ve “asl-ı vakf (akar ya da akarât)” olmak üzere ikiye ayrılırdı. Müessesat-ı hayriye cami, medrese, mektep, mescit, zaviye, köprü, imaret, kütüphane, misafirhane, çeşme, hastane, misafirhane, köprü gibi kendinden faydalanılan vakıf kurumlarıdır (Yediyıldız, 2012, s. 479). Asl-ı vakf ise arazi, bina ve nakit para gibi vakıflara gelir getiren kaynaklardır (Yediyıldız, 2012, s. 479). Buna göre, Halime Hatun Vakfı'nın müessesat-ı hayriyesini oluşturan kurumlar cami, mekteb-i şerif, mu'allimhâne, dârü'l-hadîs, han, imaret, şadırvan, namazgâh, çeşme ve havuzlardır. Asl-ı vakf ise han, dükkân, fırın, kahve, bahçe, ev, arazi ve nakit paradan oluşmaktaydı.

Dinî Kurumlar ve Eğitim Kurumları

Cami: Halime Hatun'a temlik edilen arazi üzerinde inşa edilmiştir. Cami, vakfiyede ibadet yapılması için, güzel tarzda yapılmış büyük bir bina olarak ifade edilmektedir. Yine vakfiyeden anlaşıldığı üzere caminin avlusunda şadırvan bulunmaktadır. Caminin kuzeyinde üç bölümlü son cemaat yeri, kuzeybatısında müezzin odası ve kuzeydoğusunda minare yer almaktadır.

Mekteb-i şerife ve Mu'allimhâne: Müslüman çocukların eğitim alması için inşa edilmiştir. Vakfiyede bu yapının inşası için “sıbyân-ı müslimîne ta'lim-i Kur'ân-ı Azîmü's-şân ve tefhîm-i furkân kerîmü'l- ünvân için bir mekteb-i şerîf ve mu'allimhâne-i latîf binâ idüb ...” ifadesi ile bu yapının kurulma amacı belirtilmiştir (VGMA, 582, s. 266) .

Dârü'l-hadîs: Dârü'l-hadîs, şadırvanın içerisinde caminin kuzeyinde bulunmaktadır. Bu yapı, kuzey-güney doğrultusunda, avlunun iki yanına, camiye dikey sıralanan odalardan oluşmaktaydı (Özkul, 1991, s. 138)

Namazgah: Vakfiyeye göre yukarıda bahsedilen bahçelerin batısında bulunan, Marmara Kasabası'ndaki geçen yol ile birleşen alanda bulunmaktadır. Vakfın banisine mülk olarak verilen iki dönüm arazi üzerine, bayram namazları kılmak için kârgîr bina ve namazgah inşa edilip, vakfedildiği bilgisi mevcuttur (VGMA, 582, s. 266).

Sosyo-kültürel Kurumlar

İmaret: İmaret caminin doğusunda bulunmaktadır. Vakfiyede belirttiği üzere imaret, dört adet kubbeli mutfak ve kiler, bir adet buğday değirmeni ve sekiz tuvaletten meydana gelmektedir (VGMA, 582, s. 266). Vakfiyede imarete pişirilecek yemekler hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır .

Şadırvan: Şadırvan cami avlusunda bulunan ortadaki havuzu çevreleyen musluklardan ve ortasındaki fiskiyeden su akan, üzeri kubbeli abdest alma yerini ifade etmektedir (Kılıcı, 2010, s. 219). Vakfiyeden anlaşıldığı üzere şadırvan, Caminin kuzey tarafında, dârü'l-hadîs'in içerisinde yer almaktadır. Şadırvanda Müslümanların abdest alması için on lüleli musluk bulunmaktadır.

Çeşme ve Havuzlar: Vakfiyede belirttiğine göre bir çeşme caminin batısında bulunmaktadır. Bununla birlikte imaretin yanında iki çeşme daha mevcuttur. Hanın yanında,

misafir odasının tuvaletinin yakınında bir musluk, hanın kapısı karşısında büyük bir çeşmen inşa edilmiştir (VGMA, 582, s. 266) .

Caminin kible yani güney tarafında bir “havz-ı kebîr” yani, durgun su bulunan havuz inşa edilmiştir. Bu yapıda çeşmelerden gelen sular toplanıp, bahçelere su alınması istenmiştir.

Kitaplar: Vakfiyeden anlaşıldığı üzere, Dârü'l-hadîs'de bulunan müderris ve muhaddis olan kişiler ve cami'de ki vâ'iz için şu kitaplar vakfedilmiştir: “Tefsîr-i Kâdî ve bir cild de mükemmel Keşşâf ve bir cild de mükemmel Tefsîr-i Şeyh ve bir cild de mükemmel Tefsîr-i Ebussuud ve Kâdî Beyzavî ve havâşisinden on bir cild de mükemmel Şeyhzâde hâşiyesi ve kütüb-i ehâdis-i Nebeviyyeden ve bir cild de mükemmel Meşârik-ı ibni Meleki ve bir cild de Mesâbîh ve kütüb-i usûl-ı fıkıhdan bir cild de mükemmel tazvîh ve bir cild de telvîh ve yine kütüb-i fıkıhdan bir cilde hülâsetü'l-feteva ve bir cild de Dürer-i Gurer ve bir cild de Fetevâ-yı Bezzaziye ve dört cild de mükemmel Kâfî ve bir cild de eşbâh ve nazâir ve bir cild mükemmel Fetevâ-yı Kâdîhân ve iki cild de mükemmel Hedâya ve anın şerhi Şeyh Ekmel ve bir cild de Sadî Çelebi hâşiyesi ve bir cild de Sadru's-şerîa Şerhi ve bir cild Ahi Çelebi Hâşiyesi ve bir cild de Metn-i Kudurî ve bir cild Câmî'î'l-fetevâ-yı ve mev'ize kitâblarından bir cild Ravzatü'l-Ulemâ' ve iki cild mükemmel İhyâ-yı Ulûm-ı İmam Gazali ve bir cild de Hayatü'l-Hayevân ve bir cild de Ravzatü'l-Ahyâr ve bir cild de Tergîb ve Terhîb ve bir cild Mevâhib-i Ledüniyye ve bir kıt'a Manzûm-ı Muhammediyye ve bir kıt'a Envârü'l-Aşıkîn ve bir cild Mesnevî-i Şerîf ve kütüb-i nahvdan Kâfiye Şerhi Câmî ve bir cild de Şerh-i Razi ve iki cild de mükerrer mutavassıt ve kütüb-i me'âniden Miftâhü'l-Ulûm ve bir cild Mutavvel ve Hâşiyeye-i Hasan Çelebi ve bir cild muhtasar ve kütüb-i kelâmiyeden bir cild Şerh-i Akâid ve Kütüb-i Lugatden bir cild Ahteri ve bir cild Mu'ribü'l-Luga ve bir cild Muhtâr-ı Sıhhah ve bir cild Sıhhâh-i Cevherî ve bir cild Lugat-i Türkî ve kütüb-i ferâizden bir cild Ferâiz-i Seydî ve bir cild Türkî Ferâiz be bir cild Resâil-i Mantıkiyye ve bir cild Mütûn-ı Sarfiyye ve bir cild Ta'rîfât bu cümle kütübü vakf eylemiştir (VGMA, 582, s. 266-267).

İktisadi Kurumlar

Han: Han, caminin hemen yanında bulunmaktadır. Vakfiyedeki bilgiler ışığında han, kadınlar, eşrâf ve a'yândan gelen misafirler için inşa edilmiş olup misafirhanenin bitişiğinde bulunmaktadır (VGMA, 582, s. 266).

Dükkân, Fırın ve Kahvehaneler: Vakıf kaydında, vakfedilen dârü'l-hadîs, mektep, imâret, han, arazi ve binaların devamlılığını sağlamak ve gerekli olan ihtiyaçların karşılanması amacıyla câmî'-i şerîf ve dârü'l-hadîsin haremine bitişik, kendi mülkü olan arazide kırk dükkân vakfedilmiştir. Bu dükkânlara bitişik altı bakkal dükkânı ve bu dükkânların üzerinde bir kahvehane vakfedilen mülkler arasındadır. Bunlara ilave olarak, cami ve mektep arasında bir ekmek fırını, mektebin yanına dört bakkal dükkânı inşa edilmiştir (VGMA, 582, s. 266).

Bahçeler: Halime Hatun, kendi mülkünde olan sebze bahçelerini vakfetmiştir. Bu bahçeler, güneyinde mektep, cami ve han, doğusunda Saru Ahmed Paşa hamâmı ve Kadı Hüsâm Efendi bağı ile hudutlandırılmıştır.

Evler ve Araziler: İzmir'in merkezinde olan ve Ahmet Çelebi olarak adlandırılan evler vakfedilmiştir. Bu evler, güneyi tarîk-i âmm yani herkesin geçtiği yol, kuzey tarafı Mahmud Çelebi evleri ve batı tarafı yeniçeri mülkü ile çevrili olan evlerdir.

Halime Hatun III. Mehmed'in kendine mülk olarak verdiği Nefs-i Marmara'da bulunan Kasablu, Pire, Saz, Buğdaylı, Okçuları ve Çöp Karyeleri ile birlikte Çeltük Nehrini ve nehrin suladığı arazileri de vakfetmiştir.

Para: Nukud vakıfları, bazı vakıfların varlıklarını devam ettirebilmeleri için bir miktar para vakfedilirdi ve vakıf mütevellisi bu paray yıllık % 15'i geçmeyecek bir oranda kâr veya

gelir getirecek şekilde isteklilere borç verebilmekte idi (Saydam, 2015, s. 240). Vakfiyeden anlaşıldığı üzere Halime Hatun on bin altın sikkeyi vakfederek, mütevelliyeye teslim ettiği görülmektedir (VGMA, 582, s. 266).

Vakfın İdaresi

Halime Hatun vakfında çok sayıda vakıf görevlisi ve vakıf çalışanı bulunmaktadır.

Mütevellî: Vakıf işlerinden birinci dereceden sorumlu olup, vakıf işlerini şer'î hükümler ve vakfiye şartlarına göre yerine getiren görevlidir. Mütevellinin, vakıf personelinin atanması, vakıf binalarının bakım ve onarımı, vakıf personelinin ücretlerinin zamanında ödenmesi ve vakıf gelirlerinin toplanması gibi görevleri bulunmaktadır (Nasıroğlu, 2019, s. 62). Vakfiyeden anlaşıldığı üzere Halime Hatun Vakfı'nın ilk mütevellisi dindar, kendine güvenilen ve sağlam vasıflara sahip olduğu ifade edilen Bevvab Ahmet Bey'dir (VGMA, 582, s. 266). 1660 yılında Fatıma Hatun (BOA,İE.EV.9.1003), 1697 yılında Rahime Hatun (BOA,İE.EV.26.3071), 1721 yılında Fatmatü'z-zehra ve O'nun fevt olmasından dolayı akrabası Ahmet Efendi'nin kızı Saide Hanım (BOA,C.EV.0168.8354:001) ve 1767 yılında ise Fatma Hatun'un (BOA,C.BLD.127.6322) vakıf mütevellisi olarak görev yaptıkları tespit edilmiştir.

Hatib: Salih, mütedeyyin, ittika sahibi, dini bilgisi olan, yumuşak huylu, edebli, cemaate karşı hitabete vâkıf bir kişinin hatib olarak tayin edilmesi şart koşulmuştur. Hatib günlük beş akçe ücret almakta idi.

İmam: İmam olacak kişide, dini bilgide alîm, dini emirleri yerine getirmesi ile bilinen, temiz ahlaklı, namazın rükünleri tefekkür eden, namazda kendine uyulan insan olmaya layık bir kimse olması şartı aranmaktadır. Beş vakit namaz zamanında cemaate imamlık yapmak ile vazifelenirilir, bu vazifesi karşılığında günde beş akçe ücret tahakkuk ettirilmiştir.

Halime Hatun Vakfı Cami-i Şerifi'nin 1715 yılında imamı olan Ali Halife'nin vefatı üzerine yerine oğlu es-Seyyid Mehmed imamlık vazifesine getirilmiştir (BOA, C.EV.321.16324).

Muhaddis: Muhaddis, belirli günlerde ilimlerin öğretilmesi ile görevlendirilmiş ve bu görev karşılığında günlük ücreti kırk akçe olarak belirtilmiştir. Ayrıca dârü'l-hadîs muhaddisi olacak kişiye vakıf mahsullerinden her sene Saruhan müdü ile bir müdd buğday ve dört keyl pirinç verilmesi şart koşulmuştur. Vakfiyeye göre, Nevâli Efendi mülâzımlarından, İstanbul'da Mîrahur Ağa Medresesi'nden ayrılan, hadis-i şerif iyi bilen, yumuşak huylu, büyük bir bilgin ve fıkıh âlimlerinden Mevlânâ Mustafa Çelebi ibni Derviş Mehmed dârü'l-hadîs'de muhaddis olarak görevlendirilmiştir. Mevlânâ Mustafa Çelebi hayatta olduğu sürece dârü'l-hadîs muhaddisi görevini kendi yürütecektir. Kendisinden sonra vakfın banisi Halime Hatun veya evlatlarından ahlakça güzel ve salih olanlara geçmesi şart koşulmuştur.

Vâ'iz: Fazilet sahibi ve Tefsîr-i şerifi iyi bilen bir kişinin camiye vâ'iz olarak atanması istenmiştir. Her hafta Cuma günleri ve Cuma Namazı'ndan sonra Müslümanlara dini sohbetlerde bulunmakla vazifelidirler. Bu vazifeye karşılık günlük sekiz akçe ücret ve imaretten yemek verilmesi şart koşulmuştur.

Mü'ezzin: Mü'ezzinlik için iki kişi görevlendirilip, güzel sesli, salih kişiler arasından ve caminin bulunduğu evlere sesini duyurabilecek şekilde beş vakit ezan okuyabilen kişiler arasından seçilmesi istenmiştir. Ayrıca Cuma günleri, bayramlar ve Ramazân-ı şerif gecelerinde iki müezzin daima hazır olup, salâyı ve hutbe ezânını okuması ve vakit namazlarını kıldırması şart koşulmuştur. Mü'ezzin olan kişilere dörder akçe yevmiye ve imaretten birer yemek verilmesi istenmiştir.

Devir-han: Kur'ân-ı Azîm'i ezbere bilip, düzgün ve akıcı okuyan, çeşitli kusurlardan uzak beş kişinin devr-han olarak görevlendirilmesi şart koşulmuştur. Devr-han'dan caminin mahfilinde Kur'ân-ı Kerim'i usulüne uygun bir şekilde okuyabilmek ile görevlendirilmiştir.

Sermahfil: Sermahfil olacak kişide, Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiş ve çok iyi okumayı bilme şartı aranmaktadır. Günlük ücreti iki akçedir.

Mu'arrif: Açık ve güzel konuşan, ahvali övgü ve takdire vâkıf kişiler arasından seçilmesi ve günlük bir akçe verilmesi şart koşulmuştur.

Kayyum ve Çırakçı: Dinine sadık, emanet edilebilecek bir kişi camide kayyum ve çırakçı olarak görevlendirilmesi şart koşulmuştur. Gerekli görüldüğü takdirde kandillerin yakılması karşılığında günde iki akçe ücret tahsis edilmiştir. Ayrıca, her mevlitte kayyumlar Müslümanlara gülsuyu döküp, şerbet vermeleri ve bu görevlere karşı üç bin akçe verilmeleri şart koşulmuştur.

Ferraş: Cami, mescit, imaret gibi müesseselerin temizliği ile birlikte bu müesseselere halı ve kilim gibi eşyaların yayılması hizmetinde görevli kişilere verilen addır (Pakalın, 1983, s. 608). Camiyi temizlemek, caminin bahçelerine bakmak karşılığında günlük iki akçe verilmesi istenmektedir. Ayrıca halı, kandil, balmumu, zeytinyağı gibi eşyalardan sorumlu kişiye ise günlük beş akçe ücret ödenmesi şart koşulmuştur.

1708 yılında günlük sekiz akçe ile han ve imaretin ferraşı olan Mustafa'dan sonra yerine el-Hac Ali bin el-Hac Musa'nın bu göreve getirilmiştir (BOA,AE.SAMD.III.9.1003).

1780 yılında Halime Hatun Cami-i Şerifi'nde günlük sekiz akçe ile ferraş olan Mehmed'in küçük oğlu Mustafa bu vazifede iken çocuksuz olarak vefat etmesinden dolayı Ali ibni Ahmed'in ferraşlık görevine getirildiği görülmektedir (BOA,C.EV.35.1739).

Eczâhân: Vakfiyeye göre beş kişi olup, her birine ikişer akçe ücret tahsis edilmiştir. 1730 yılında iki aded eczâhânlık görevine günlük dört akçe ücret ile Abdi Halife'nin görevlendirildiği görülmektedir (BOA, C.M.F. 3.139). Abdi Halife'nin kendi isteği ile görevi bırakması sonucunda 1772 yılında günlük dört akçe vazife ile iki adet eczâhânlık vazifesine Hafız Halil Halife'ye verilmiştir (AE.SMST.III.340.27481).

Noktacı: Vakfiyede noktacının görevi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Günlük bir akçe ücret aldığı bilgisi mevcuttur.

Bevvab: Kapıcı, kapı bekçisi demek olan bevvab (Özcan, 2001, s. 345) günlük iki akçe ücret almakta idi. Bu kişiye sabah ve akşam yemek verilmesi şart koşulmuştur (VGMA, 582, s. 267).

Sâatçi: Namaz zamanlarını mü'ezzinlere bildirmekle görevli olup, bu görevlerine karşı günlük iki akçe ücret almaktaydılar.

Mühendis: Bina işlerine vâkıf bir kişi mühendis olup, suyolları ve binadaki diğer yapıların onarılması ve ayrıca gerektiğinde çeşme ve dükkan gibi yerlerin tamir edilmesinde de görevli idi. Bu görevleri karşılığında günlük dört akçe ücret ve imareten bir yemek verilmesi şart koşulmuştur.

Muallim: Dinine bağlı, takva sahibi, çocuklara eğitim verebilecek bir kişi muallimhaneye muallim olarak seçilmesi ve bu kişiye günlük beş akçe verilmesi şart koşulmuştur. Bunun yanında muallimlik görevini yerine getiren kişiye imareten yemek verilmesi istenmiştir. 1772 yılında günlük beş akçe vazife ile muallim-i sıbyan olan Abdi Halife kendi isteği ileri bu görevi bırakmış ve yerine hafız Halil Halife muallim-i sıbyan görevine getirilmiştir (AE.SMST.III.340.27481).

Ayrıca, medresenin müderrisliğine 1803 yılında Hacı Efendi'nin ferağından dolayı müderrislik görevi Muhammed Efendi ile kardeşi Abdullah Efendi'ye verilmiştir. Ancak Muhammed Efendi'nin de vefat etmesi üzerine medresenin müderrisliğinin Abdullah Efendi getirilmiştir (BOA,C.M.F. 2.83). 1829 yılında ise medresenin müderrisi Sofya muhacirlerinden Mustafa Efendi'dir (BOA,BEO, 142.10583).

Halife: Kur'ân ehli ve salih bir kimsenin halife olarak atanması istenmiştir. Bu görevlinin ücreti günlük iki akçe idi. Ayrıca bu görevi yerine getiren kişiye imareten yemek verilmesi şart koşulmuştur.

Aşçı: İmarete güzel yemekler yapabilen bir kişi aşçı olarak görevlendirmesi şart koşulmuştur. Bu görevi yerine getiren kişiye günlük beş akçe ücret verilirdi. Bunun yanında vakfiyede adı geçen görevlilerden biri de aşçı şakirdidir. Aşçı şakirdi, aşçı yardımcısı demek olup, bu kişiye günlük üç akçe ödenirdi. Ayrıca aşçı ve aşçı şakirdine birer aş verilmesi şart koşulmuştur.

Şeyh: Adalet çerçevesinde hareket eden ve dindar olması şeyh atanması için gerekli olan şartlardandır. Sabah ve akşam vakitlerinde imarete bulunup, yemeklerin dağıtımını kontrol etmek, uygun davranışta bulunmayanlara engel olmak ve bu kişileri oradan kovmak şeyhin görevidir. Şeyhe bu işler için günlük dört akçe yevmiye ve bir aş verilmek şart koşulmuştur. Ayrıca imaret şeyhi olan kişi kiler mühürçüsü olup, gece ve gündüz kilerden sorumlu tutulup, bu vazife karşılığında kendisi bir akçe günlük ücret alırdı.

Nakîb: Günahlardan sakınan ve mu'tedil bir kişinin nakîb olarak seçilmesi ve bu kişiye günlük iki akçe verilmesi şart koşulmuştur.

Hidmetkâr: İki kişi olup, her ikisine de ikişer akçe ücret tahsis edilmiştir. Bu kişiler yemek dağıtımıyla görevlendirilip, gelen misafirlere yemek dağıtmak ve imaret işlerinde tembellik etmemek ile vazifelendirilmişlerdir. Ayrıca hizmetkâr olacak kişilere yarımşar yemek verilmesi şart koşulmuştur. Bunların yanında cesur bir kişi yemek zamanında imaret kapısında asa ile durup, saygısızlık edenleri oradan uzaklaştırmak ile görevlendirilmiştir. Bu görev mukabilinde günlük bir akçe ve bir aş verilmesi istenmiştir.

Bunların yanında bir hizmetkâr da buğday dökmek ve pirinç ayırmak ile görevli olup, bu görevleri karşılığında günlük iki akçe ücret ve yarım aş verilirdi. Ayrıca, imarete sabahlarda pirinç çorbası ve akşamlarda buğday çorbası pişirmek ile de görevlendirilmişlerdir.

Kâtib: Rakamları yazmakta ve kalem yürütmekte hünerli olan kişiler arasından seçilmesi şart koşulmuştur. Kâtib vakfın gelir ve masraflarını yazmak ile görevli idi. Bu hizmetleri karşılığında kendisine günlük beş akçe ücret verilirdi. Ayrıca vakıfta hesap ile uğraşabilecek, imarete vekil-i harc, meremmatçı ve sair görevliler için satın alınanların yazmak, seneden seneye mütevellinin muhasebesini tutmak ile görevli kişiler istenmiştir. Bu görevi yerine getirenlere karşılığında günlük üç akçe ve birer aş verilmesi şart koşulmuştur.

Vekîl-i harc: Vakfiyede yaptığı görevle ilgili her hangi bir bilgi bulunmayan vekîl-i harc, imarete görevli olup, günlük üç akçe almaktaydı.

Kilerci: Kendine güvenilen ve inanılan bir kişi kilerci olarak görevlendirilmesi istenmiştir. Bu kişiye günlük iki akçe ve bir aş verilmesi şart koşulmuştur.

Câbi: Emin ve görevini yapabilen kişiler arasından seçilmeli ve günlük beş akçe ücret ödenmeliydi. Ayrıca câbi olan kişilere bir yemek verilmesi de istenmektedir. Bunların yanında işi bilen bir kişi, İstanbul ve İzmir'de akaratın kirasını almak, mütevelliyeye ulaştırmak ve bu gibi işler için de câbi de görevlendirilmiştir. Bu görevleri ifa edecek olan görevlinin yevmiyesi üç akçe idi. 1699 yılında Halime Hatun vakfının süvari câbisi olan Yusuf görevini yerine getirmediği için yerine Ahmed bin Mehmed getirilmiştir (BOA,İE.EV.27.3173). Bilindiği

üzere süvare câbisi, vakfın gelirlerini vakıf merkezine getirmekle görevli kişilerin atlı olanlarına denirdi.

1805 yılında günlük beş akçe vazife ile vakfın câbisi olan İbrahim Hoca bin Mehmed'in çocuksuz olarak vefat etmesinden dolayı yerine Mehmed Ali'nin getirildiği tespit edilmiştir (BOA,C.EV.124.6161).

1826 yılında vakfın câbisi günlük yedi akçe ile es-Seyyid Halil Halife ibni es-Seyyid Ali'dir. Bu kişinin çocuksuz olarak vefat etmesinden dolayı câbilik görevi Mehmed Ali'ye verilmiştir (C.EV.00155.07747.001).

Vakfın İstanbul ve İzmir'de bulunan akarlarının gelirlerini toplaması ve mütevellie iletmesi için görevlendirilen câbi Abdullah Efendi'nin 1851 yılında vefat etmesi üzerine günlük üç akçe ücret karşılığında es-Seyyid Hasan bin Halil câbi olarak görevlendirilmiştir (C.EV.364.18488).

Ekmekçi: İmaret dahilinde ekmekçi fırınında her fodla yüz dirhem olmak şartıyla günlük iki yüz fodla pişirip, yüz fodusu sabah yüz fodusu akşam pişirilmesi şart koşulmuştur. Bu hizmeti karşılığında günlük dört akçe ödenirdi. Ayrıca bir ekmekçi şakirdi alınıp, ekmekçiye yardımcı olmakla görevli olup, bu kişiye günlük bir akçe ve bir aş verilirdi. Bu kişilerin pişirmiş olduğu yemek ve ekmekler şeyh olanlar tarafından kontrol edilmekteydi ve çığ ve kara olan ekmekler mütevellie bildirilirdi.

Buhurcu: Koku veya dumanından faydalanılan madde, tütsüye buhur (Erdem, 1992, s. 383) ve bu maddeleri yakan kişiye de buhurcu denir. Buhur yakılması gerekli yerlerde buhur yakmak ve bu görev karşılığında senede üç yüz akçe verilmesi şart koşulmuştur.

Hâfız-ı kütüb: Salih kimselerden bir kişinin camide hâfız-ı kütüb olması ve bu kişiye yaptığı vazifeler karşılığında günlük iki akçe ücret verilmesi şart koşulmuştur. Halime Hatun'un bina eylediği Cami-i Şerif'e 1728 yılında günlük iki akçe vazife ile hâfız-ı kütüb olan Halil vefat etmiş yerine Yakub Efendi vazifelendirilmiştir (BOA,C.MF.104.5157).

Vakfın Gelirleri

Halime Hatun Vakfı'nın gelir kaynakları vakfiyede açıkça belirtilmiştir. Buna göre vakfın gelir kaynakları kırk dükkân, on bakkal dükkânı, kahvehane, iki ekmekçi fırını oluşturmaktadır (VGMA, 582, s. 266). Bunun yanında imaretin güneyinde bulunan büyük sebze bahçesi de vakfın gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Nefs-i Marmara'da bulunan Kasablu, Pire, Saz, Buğdaylı, Okçuları ve Çöp Karyeleri ile birlikte Çeltük Nehrini ve nehrin suladığı arazileri de vakfın en önemli gelir kaynaklarından (VGMA, 582, s. 266). İzmir'de Ahmet Çelebi olarak biline ev ve Halime Hatun'un on bin altın sikkede vakfın gelir kaynaklarıdır (VGMA, 582, s. 266). Ayrıca İstanbul'da bulunan akaratlar da Halime Hatun Vakfı'na gelir getiren iktisadi kurumlardır (VGMA, 582, s. 268).

Vakfın Giderleri

Vakfın başlıca giderleri tablo-1'de bahsettiğimiz personel ücretleri gelmekteydi. Toplumsal ihtiyaçlar için önemli bir kurum olan vakıflar bu amaca hizmet etmek için belirli miktarda para ayırmaktaydı. Halime Hatun Vakfı'nda on bin akçe ramazan-ı şerifte yetimler için arakiyye ve pabuç alınıp, Halife Sultan civarında sakin olanlara, fakara, muhtaç ve yetimlere dağıtılması şart koşulmuştur (VGMA, 582, s. 268). Mübarek gün ve gecelerde mevlitler okunması için belirli ücret ayrılmaktaydı. Bunun yanında, her sene muharrem ayında Kerbela şehitlerinin ruhun için iki kazan aşure pişirilip, Müslümanlara dağıtılması istenmiştir. Bunun için Halime Hatun Vakfı'ndan bin beş yüz akçe tesis edilmiştir (VGMA, 582, s. 268). Yine her sene Rebiü'l-Evvel ayında camide yüksek ses ile mevlidü'n-Nebî aleyhi's-selâm okuyup, okuyan kişiye iki yüz akçe verilmesi şart koşulmuştur (VGMA, 582, s. 268).

Tablo-1: *Vakıf Personeli ve Aldığı Ücretler*

Vakıf Personeli	Günlük Maaşı (Akçe)
Hatib	5
İmam	5
Dârü'l-hadîs Muhaddisi	40
Nâzır	2
Bevvab	2
Vâ'iz	8
Mü'ezzin	4
Devr-hân	2
Mu'arrif	1
Kayyum ve Çırakçı	2
Ferrâş	2
Kâlice ve kanâdîl ve şem'-i asel ve şem'-i revgan ve zeyt görevi için	5
Eczâhân (15 kişi)	2 (30)
Noktacı	1
Sâatçi	2
Merammâtçı	4
Muallim	5
Halîfe	2
Şeyh	4
Nakîb	2
İmâret Şeyhi	1
Hidmetkâr	2
Ta'âm vaktinde imâret kapusunda görevli bir kişi	1

Hidmetkâr (Buğday döküb piriñ irinleyen)	2
Kâtib	5
Kitâbet	3
Vekîl-i harç	3
Kilerci	2
Câbî ¹	5
Câbî	3
Ekmekçi	4
Ekmekçi şâkirdi	1
Mühendis	
Hâfız-ı kütüb	2

Sonuç

Halime Hatun, Osmanlı saray kadınlarından olup, Harem’de eğitim görmüş ve Lala Mehmet Paşa ile evlendirilmiştir. III. Mehmed’in kendisine tahsis ettiği arazi üzerinde halkın dini ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir külliye inşa ettirmiştir.

¹ Halime Hatun Vakfiyesi’nde iki câbî görevlendirilmiştir. Bunlardan biri İstanbul ve İzmir’de akaratın kirasını almak, mütevelliyeye ulaştırmak için görevlendirilmiş olup, günlük ücreti üç akçe idi. Diğeri ise vakfın kurulduğu yerdeki gelir ve zekatları toplayıp, günlük beş akça alan görevli idi.

Halime Hatun Vakfı'nın gelirleri, çeşitli köyler ve İstanbul ve İzmir'de bulunan akaratlar ve Halime Hatun'un bıraktığı nakit paradan oluşmaktaydı. Gelirlerin büyük kısmını, vakıfta çalışan görevlilerin ücretlerini ödemek için kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında mutfak masrafları da önemli gider kalemleri arasındadır.

Vakfın çalışanları arasında mütevellî, câbi ve nâzır gibi vakfın idari işlerini yürüten görevlileri ile halkın dini görevlerini yerine getirmesine yardımcı olan imam, hatib, müezzin gibi görevliler bulunmaktadır. Bunların yanında, vakıf binalarının onarılması ve ayrıca gerektiğinde çeşme ve dükkân gibi yerlerin tamir edilmesinde de görevli mühendis, vakfın temizliğinden sorumlu olan ferraşlar da vakıfta çalışan görevliler arasındadır. Vakıf çalışanlarının aldıkları ücretlerin dönemsel olarak değiştiği görülmektedir.

Manisa'da kurulan, cami, mekteb, mu'allimhane gibi dini kurumlar ve eğitim kurumları, imaret, çeşme, havuz ve şadırvan gibi sosyo-kültürel kurumlar, han, dükkân, ev ve arazi gibi iktisadi kurumlar mevcuttur. Bu tür kurumlar, şehrin sosyal ve ekonomik bakımdan gelişmesine önemli bir katkı sağladığı görülmektedir. Gerek vakıf kurumlarından çalışanların istihdam edilmesi, gerek ise imaretinde pişen yemeklerin yoksullar, misafirler ve vakıf çalışanlarına dağıtılması şehrin sosyal ve ekonomik gelişmesine katkı sağlamıştır.

Zaman içerisinde birçok hayır kurumunu kaybetmiş olan vakfın günümüze ancak cami, medrese ve imareti kalmıştır. Yalnız bunlardan medrese ve imaret büyük değişiklikler geçirerek günümüze ulaşmıştır.

Kaynakça

I. Arşiv Kaynakları

a. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

582 Numaralı Defter

b. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet: C.EV.0168.8354.001, C.EV.00364.18488.001, C.EV.35.1739, C.EV.124.6161, C.M.F. 3.139, C.M.F. 2.83, C.MF.104.5157, C.BLD.127.6322, C.EV.00155.07747.001, C.EV.321.16324, C.EV.364.18488.

İbnülemin: İE.EV.9.1003, İE.EV.26.3071, İE.EV.27.3173.

Ali Emiri, AE.SAMD.III.9.1003, AE.SMST.III.340.27481.

Bab-1 Ali Evrak Odası: BEO, 142.10583.

II. Araştırma ve İncelemeler

Barkan, Ö.L (1942). "Osmanlı imparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler I-istilâ devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler". *Vakıflar Dergisi*, 2 , 279-386.

Berki, A.H. (1962). "Vakıf kuran ilk Osmanlı padişahları". *Vakıflar Dergisi*, 5, 127-129.

Bilgicioğlu, B. (1997). "Halime Hatun külliyesi". *DİA*, 15, 338-339.

Emecen, F. (1996). "Fodula". *DİA*, 13, 167-170.

Emecen, F. (2009). "Saruhanogulları". *DİA*, 36, 170-173.

Eedem, S. (1992). "Buhur". *DİA*, 6, 383-384.

Kallek, C. (2006). "Kile". *DİA*, 25, 568-571.

- Kallek, C. (2006). "Müd". *DİA*, 31, 457-459.
- Kılıcı, A. (2010), "Şadırvan". *DİA*, 38, 219-221.
- Köprülü, F. (1942). "Vakıf müessesesinin hukukî mahiyeti ve tarihî tekâmülü". *Vakıflar Dergisi*, 2, 1-35.
- Kütükoğlu, S.M (1998). *Osmanlı belgelerinin dili (diplomatik)*. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sa'nat Vakfı Yayınları.
- Nasıroğlu, M. (2019). "Hasankeyf İmam Abdullah camii ve zaviyesi vakfı (16.-18. Yüzyıllar), *Vakıflar Dergisi*, 52, 59-73.
- Özcan, A (2001). "Kapıcı". *DİA*, 24, 345-347.
- Özkul, N (1997). "Gölmarmara Halime Hatun külliyesi", *Türk Etnografya Dergisi*, XX, 131-162.
- Pakalın, M.Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Saydam, A. (2015). *Osmanlı medeniyeti tarihi, İstanbul: Kitabevi Yayınları*.
- Uluçay, Ç. (1992). *Harem II*. Ankara: TTK Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1982). *Osmanlı tarihi*. I, Ankara: TTK Yayınları.
- Yediyıldız, B. (2012). "Vakıf". *DİA*, 42, 479-486.